INGLIZ VA TURK TILLARIDA INTERNET DISKURSINING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Dexqonova Marifatxon Abbosjon qizi
Toshkent shahar CHilonzor tumani
534-sonli Maktabgacha talim
muassasasi tarbiyachi - o'qituvchisi.
https://doi.org/10.5281/zenodo.23283481

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va turk tillarida internet diskursining lingvopragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Internet muloqotida qo‘llaniladigan leksik, grammatik va pragmatik vositalar, nutqiy aktlar, qisqartmalar, emojilar, xeshteglar, murojaat shakllari hamda xushmuomalalik strategiyalarining kommunikativ vazifalari yoritiladi. Shuningdek, ingliz va turk tillaridagi raqamli muloqotning umumiy jihatlari va o‘ziga xos farqlari aniqlanadi. Internet diskursining shakllanishida ijtimoiy-madaniy omillar, kommunikativ maqsad va virtual muhitning ta’siriga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: internet diskursi, lingvopragmatika, ingliz tili, turk tili, raqamli muloqot, nutqiy akt, pragmatik marker, xushmuomalalik strategiyasi, ijtimoiy tarmoqlar, emojilar.

KIRISH

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi muloqot shakllarining o‘zgarishiga sabab bo‘ldi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, bloglar va turli raqamli platformalar nafaqat axborot almashish vositasi, balki tilning yangi shakllari rivojlanadigan muhim kommunikativ makonga aylandi. Ushbu jarayon tilshunoslikda internet diskursi tushunchasining keng o‘rganilishiga zamin yaratdi.

Internet diskursi an’anaviy yozma va og‘zaki nutqning ayrim xususiyatlarini o‘zida birlashtirgan murakkab kommunikativ hodisadir. Unda yozma shaklda ifodalangan xabarlar og‘zaki nutqqa xos norasmiylik, hissiylik va tezkorlik bilan uyg‘unlashadi. Shu bilan birga, rasm, video, emoji, xeshteg va boshqa grafik vositalar ham ma’no yaratishda ishtirok etadi. S. Herringning kompyuter vositasidagi diskurs tahliliga oid tadqiqotlari internet muloqotini uning til xususiyatlari, ishtirokchilari va kommunikativ sharoitlari bilan birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur mavzuni o‘rganishda ingliz va turk tillarini qiyoslash alohida ahamiyatga ega. Ingliz tili xalqaro raqamli muloqotda keng qo‘llaniladigan tillardan biri bo‘lsa, turk tilidagi internet diskursi milliy-madaniy xususiyatlar, murojaat shakllari va o‘ziga xos pragmatik birliklarning qo‘llanishi bilan ajralib turadi. Har ikki tilda ham foydalanuvchilar o‘z fikrini qisqa, ta’sirchan va maqsadga muvofiq ifodalashga intiladi. Biroq bu maqsadga erishishda tanlanadigan til birliklari, xushmuomalalik vositalari va hissiy munosabatni ifodalash usullari muayyan farqlarga ega.

Tadqiqotning maqsadi: ingliz va turk tillaridagi internet diskursining lingvopragmatik xususiyatlarini aniqlash, ularning umumiy va farqli jihatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari internet diskursining nazariy asoslarini yoritish, raqamli muloqotda qo‘llaniladigan leksik va pragmatik vositalarni tahlil qilish, nutqiy aktlar hamda xushmuomalalik strategiyalarining vazifalarini aniqlash va tilning milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

INTERNET DISKURSI VA UNING LINGVOPRAGMATIK ASOSLARI

Diskurs til birliklarining muayyan kommunikativ vaziyatda qo‘llanishi, mazmun hosil qilishi va ijtimoiy munosabatlarni ifodalashi bilan bog‘liq hodisadir. Internet diskursi esa raqamli texnologiyalar vositasida yuzaga keladigan, muayyan maqsad va auditoriyaga yo‘naltirilgan kommunikativ faoliyatni anglatadi. U ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, izohlar, shaxsiy xabarlar, elektron xatlar, forum muhokamalari va boshqa internet matnlarini qamrab oladi.

Internet diskursining asosiy xususiyatlari sifatida interaktivlik, tezkorlik, qisqalik, norasmiylik, multimodallik va kontekstga bog‘liqlikni ko‘rsatish mumkin. Interaktivlik foydalanuvchilarning xabarlarga javob berishi, fikr bildirish va muhokamada ishtirok etishida namoyon bo‘ladi. Qisqalik esa xabarni ortiqcha izohlarsiz, imkon qadar ixcham ifodalashga intilish bilan belgilanadi.

Lingvopragmatika til birliklarining nafaqat lug‘aviy ma’nosini, balki ularning muayyan vaziyatdagi kommunikativ maqsadi va tinglovchi yoki o‘quvchiga ta’sirini ham o‘rganadi. Masalan, “Can you help me?” jumlasi grammatik jihatdan so‘roq gap bo‘lsa-da, muayyan vaziyatda yordam so‘rash, ya’ni iltimos qilish vazifasini bajaradi. Turk tilidagi “Bana yardım eder misin?” jumlasi ham xuddi shunday pragmatik mazmunga ega.

J. Ostin va J. Serlning nutqiy aktlar nazariyasiga ko‘ra, til yordamida insonlar faqat axborot bermaydi, balki va’da beradi, iltimos qiladi, uzr so‘raydi, taklif bildiradi va boshqa kommunikativ harakatlarni amalga oshiradi. Internet diskursida ushbu harakatlar qisqa matnlar, belgilar va multimodal vositalar orqali ifodalanadi.

Masalan, ingliz tilidagi “Thanks for sharing!” ifodasi minnatdorlikni bildiradi. Turk tilidagi “Paylaştığın için teşekkürler!” jumlasi ham shu vazifani bajaradi. Biroq ushbu birliklarning haqiqiy pragmatik mazmuni kontekstga bog‘liq. Ayrim vaziyatlarda minnatdorlikni bildiruvchi jumla samimiy munosabatni ifodalasa, boshqa vaziyatlarda kinoya yoki norozilik ma’nosini anglatishi mumkin.

Demak, internet diskursini to‘liq anglash uchun faqat grammatik tuzilishni emas, balki kommunikativ maqsad, vaziyat, ishtirokchilarning munosabati va xabarning qabul qilinishini ham hisobga olish lozim.

INGLIZ VA TURK INTERNET DISKURSINING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Ingliz va turk tillaridagi internet muloqotida leksik birliklarning qisqarishi, so‘zlashuv uslubiga xos ifodalarning ko‘payishi, yangi so‘zlarning yuzaga kelishi va grammatik me’yorlarning norasmiy vaziyatlarda erkinroq qo‘llanishi kuzatiladi. Ushbu jarayonlar, avvalo, muloqot tezligini oshirish va fikrni qisqa shaklda yetkazish ehtiyoji bilan bog‘liq.

Ingliz tilidagi internet muloqotida LOL (laughing out loud), BTW (by the way), IDK (I don't know) va OMG (oh my God) kabi qisqartmalar keng tanilgan. Ular xabarning hajmini

kamaytirish bilan birga, kulgi, hayrat, befarqlik yoki suhbatni davom ettirish kabi pragmatik vazifalarni bajarishi mumkin.

Masalan:

- “BTW, I loved your post!” — “Aytgancha, postingiz menga juda yoqdi!”
- “OMG, that’s amazing!” — “Voy, bu juda ajoyib!”
- “LOL, that was unexpected!” — “Haha, bu kutilmagan holat bo‘ldi!”

Mazkur misollarda qisqartmalar faqat so‘zlarning o‘rnini egallamaydi, balki muallifning hissiy munosabati va xabar uslubini ham belgilaydi.

Turk tilidagi internet diskursida ham ixchamlik va norasmiylikka intilish mavjud. Masalan, “Selam” (salom), “Naber?” (nima gap?), “Aynen” (aynan, to‘g‘ri), “Tamam” (mayli, xo‘p) va “Teşekkürler” (rahmat) kabi birliklar kundalik raqamli muloqotda turli kommunikativ vaziyatlarda qo‘llanadi. Ayrim foydalanuvchilar “bir şey” birikmasini norasmiy yozishmalarda “bi şey” shaklida yozishi mumkin. Bunday yozuv shakllari og‘zaki talaffuzning yozma muloqotga ko‘chishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, ingliz tilidagi to DM (shaxsiy xabar yubormoq), unfollow (kuzatishni to‘xtatmoq) kabi birliklar hamda turk tilidagi “takip etmek” (kuzatmoq), “beğenmek” (yoqtirmoq), “paylaşmak” (ulashmoq) kabi fe’llar raqamli muhitda faol ishlatiladi. Inglizcha texnologik atamalar turk tilidagi muloqotda ham uchrashi mumkin. Bunda o‘zlashmalar, kod almashinuvi va inglizcha birliklarning turk tilining grammatik vositalari bilan birikishi kuzatiladi.

Turk tili qo‘shimchalar orqali grammatik ma’nolarni ifodalash imkoniyati keng bo‘lgan agglutinativ til hisoblanadi. Shu sababli raqamli muloqotda inglizcha o‘zlashmalarning turkcha qo‘shimchalar bilan qo‘llanishi mumkin. Masalan, “postu beğendim” birikmasida “post” so‘ziga tushum kelishigi qo‘shimchasi qo‘shilgan. “Story’ni gördüm” ifodasida esa inglizcha story birligi turk tilining grammatik qurilishiga moslashtirilgan.

Bunday hodisalar internet diskursining doimiy o‘zgaruvchanligini va til foydalanuvchilarining yangi kommunikativ sharoitlarga moslashish qobiliyatini namoyon etadi.

NUTQIY AKTLAR VA PRAGMATIK MARKERLARNING QO‘LLANISHI

Internet diskursining muhim lingvopragmatik xususiyatlaridan biri nutqiy aktlarning faol qo‘llanishidir. Raqamli muloqotda foydalanuvchilar axborot berish, savol berish, iltimos qilish, taklif bildirish, maqtash, tanqid qilish va munosabat bildirish kabi turli kommunikativ harakatlarni amalga oshiradilar.

Ingliz tilidagi “Please check this out” jumlasi foydalanuvchini muayyan material bilan tanishishga undaydi. Turk tilidagi “Şuna bir göz atar mısın?” ifodasi ham “Bunga bir nazar tashlab ko‘rasanmi?” ma’nosida iltimos yoki taklifni ifodalaydi. Har ikki holatda ham grammatik tuzilish bilan bir qatorda, murojaat qiluvchining maqsadi muhim hisoblanadi.

Internet muloqotida pragmatik markerlar ham alohida ahamiyatga ega. Ular fikrlar o‘rtasidagi munosabatni belgilash, suhbatni davom ettirish, aniqlik kiritish yoki muallifning munosabatini ko‘rsatish uchun xizmat qiladi. Ingliz tilida well, actually, anyway, I mean kabi birliklar keng qo‘llanadi. Turk tilida esa yani, işte, aslında, zaten, bence kabi birliklar turli pragmatik vazifalarni bajaradi.

Masalan, ingliz tilidagi “Actually, I disagree” jumlasida actually fikrga aniqlik kiritish yoki oldingi qarashga qarshi munosabat bildirish uchun ishlatiladi. Turk tilidagi “Aslında, ben aynı fikirde değilim” jumlasida aslında birligi shunga yaqin vazifani bajaradi.

“Bence bu fikir çok iyi” (“Menimcha, bu fikr juda yaxshi”) jumlasidagi bence so‘zlovchining shaxsiy fikrini ajratib ko‘rsatadi. Ingliz tilidagi “I think this is a great idea” ifodasi ham muallifning bahosini bildiradi.

Turk tilidagi yani diskurs markeri izohlash, aniqlashtirish, oldingi fikrni qayta ifodalash yoki suhbatdoshning fikriga munosabat bildirish kabi vazifalarda ishlatilishi mumkin. Ushbu birlikning raqamli muloqotdagi funksiyalarini o‘rganish internet diskursida og‘zaki nutqqa xos pragmatik vositalarning saqlanishi va yangi sharoitga moslashishini tushunishga yordam beradi.

Pragmatik markerlarning talqini kontekstga bog‘liq. Masalan, “Fine.” shaklidagi qisqa javob ingliz tilidagi ayrim vaziyatlarda oddiy rozilikni, boshqa vaziyatlarda esa norozilik yoki suhbatni yakunlash istagini bildirishi mumkin. Turk tilidagi “Peki.” birligi ham vaziyat va ohangga qarab rozilik, ikkilanish yoki suhbatni tugatish ma’nolarini ifodalashi mumkin.

Shunday qilib, internet diskursida til birliklarining kommunikativ vazifasi ularning lug‘aviy ma’nosi bilan cheklanmaydi. Ularning pragmatik mazmuni muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabat, suhbat mavzusi va vaziyatga qarab shakllanadi.

XUSHMUOMALALIK STRATEGIYALARI VA MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLAR

Internet diskursining lingvopragmatik tahlilida xushmuomalalik strategiyalari muhim o‘rin tutadi. P. Braun va S. Levinson tomonidan ishlab chiqilgan xushmuomalalik nazariyasida insonlar muloqot jarayonida o‘zlarining va suhbatdoshlarining ijtimoiy mavqei hamda shaxsiy qadr-qimmatini hisobga olishi ta’kidlanadi.

Raqamli muloqotda xushmuomalalik, ayniqsa, iltimos, tanqid, rad etish va fikrga qo‘shilmaslik kabi vaziyatlarda yaqqol ko‘rinadi. Ingliz tilida “Could you please help me?” jumlasi iltimosni yumshoq shaklda ifodalasa, “Help me now!” shakli bevosita buyruq mazmuniga ega. Turk tilidagi “Bana yardımcı olabilir misiniz?” ifodasi hurmat shaklidagi iltimosni, “Bana yardım et!” esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri buyruqni anglatadi.

Ushbu misollar ingliz va turk tillarida xushmuomalalikni ifodalash uchun turli grammatik va leksik vositalardan foydalanilishini ko‘rsatadi. Ingliz tilida could, would, please, perhaps kabi birliklar iltimosni yumshatishda qo‘llanadi. Turk tilida esa lütfen (iltimos), rica ederim (arzimaydi), -ebilir misiniz? kabi shakllar muhim o‘rin tutadi.

Turk tilida “sen” va “siz” shakllari orqali norasmiy yaqinlik hamda hurmat o‘rtasidagi farq ifodalanadi. Ingliz tilidagi zamonaviy standart muloqotda esa ikkinchi shaxs olmoshi you odatda ushbu farqni grammatik jihatdan ajratmaydi. Shu sababli ingliz tilida hurmat va masofani ifodalashda murojaatning umumiy uslubi, modal fe’llar, iltimos shakllari va boshqa kontekstual vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq bu farqlarni mutlaq qarama-qarshilik sifatida talqin qilish mumkin emas. Har ikki tilda ham muloqot uslubi ishtirokchilarning yoshi, ijtimoiy mavqei, o‘zaro yaqinligi, kommunikativ vaziyat va platformaning xususiyatlariga qarab o‘zgaradi.

Masalan, do‘stlar o‘rtasidagi yozishmada “Hey, how are you?” va “Selam, nasılsın?” kabi norasmiy murojaatlar tabiiy hisoblanadi. Rasmiy elektron xatlarda esa ingliz tilidagi “Dear Professor” yoki turk tilidagi “Sayın Hocam” kabi murojaatlar qo‘llanishi mumkin.

Internet muloqotida emojilar va grafik belgilar ham xushmuomalalikni ifodalashda muhim vazifani bajaradi. Masalan, “Thanks 😊” va “Teşekkürler 😊” shakllarida tabassum belgisi minnatdorlikni samimiyroq ifodalashi mumkin. Biroq emoji har doim ham bir xil ma’noni anglatmaydi: ayrim vaziyatlarda u kinoya, norozilik yoki noqulaylikni ham ifodalashi mumkin.

Demak, ingliz va turk tillaridagi internet diskursini qiyosiy o‘rganishda til birliklari bilan birga, madaniy me’yorlar, ijtimoiy munosabatlar va kontekstning ta’sirini hisobga olish zarur.

MULTIMODALLIK, HISSIYLIK VA KOMMUNIKATIV TA’SIR

Internet diskursi faqat matnli muloqotdan iborat emas. Unda tasvirlar, videolar, emojilar, xeshteglar, belgilar va yozuvning grafik ko‘rinishi ham mazmun yaratishda qatnashadi. Bir necha semiotik vositaning o‘zaro ta’siri multimodallik deb ataladi.

Xeshteglar esa xabarlarni muayyan mavzu bilan bog‘lash, ularning ko‘rinishini oshirish va foydalanuvchilarni umumiy muhokama atrofida birlashtirish vazifasini bajaradi. Ingliz tilidagi #Motivation, #Travel va #Study hamda turk tilidagi #Başarı, #Gezi va #Eğitim kabi xeshteglar mavzuni belgilash bilan birga, muallifning kommunikativ yo‘nalishini ham ko‘rsatadi.

Internet diskursida bosh harflardan foydalanish, takroriy undov belgilari va cho‘zib yozilgan so‘zlar ham hissiy ta’sirni kuchaytirishi mumkin. Masalan, “AMAZING!!!” va “Harikaaa!!!” shakllari odatiy yozuvga qaraganda kuchliroq hayrat yoki quvonchni ifodalashi mumkin. Biroq bunday yozuvlar rasmiy va akademik muloqotda har doim ham maqbul hisoblanmaydi.

Multimodal vositalarning pragmatik vazifasi xabar mazmunini to‘ldirish, hissiy munosabatni aniqlashtirish, kinoyani ifodalash va suhbatdoshlar o‘rtasidagi ijtimoiy yaqinlikni mustahkamlashdan iborat. Ayrim hollarda ular matndagi noaniqlikni kamaytirsa, boshqa vaziyatlarda yangi talqinlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Shuningdek, ingliz va turk tillaridagi internet muloqotida auditoriyaga ta’sir ko‘rsatish strategiyalari ham muhimdir. Masalan, “What do you think?” va “Siz ne düşünüyorsunuz?” kabi savollar foydalanuvchilarni fikr bildirishga undaydi. “Share your opinion!” va “Fikrini paylaş!” kabi undovlar esa bevosita ishtirokni rag‘batlantiradi.

Shu jihatdan internet diskursi axborot uzatish vositasigina emas, balki munosabat o‘rnatish, auditoriyani jalb qilish va ijtimoiy identifikatsiyani namoyon etish mexanizmi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Ingliz va turk tillarida internet diskursining lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish natijasida bir qator umumiy va farqli jihatlarni aniqlash mumkin.

Birinchidan, har ikki tildagi internet muloqotiga qisqalik, tezkorlik, norasmiylik va interaktivlik xos. Qisqartmalar, so‘zlashuv birliklari, pragmatik markerlar va yangi leksik shakllar kommunikativ maqsadga muvofiq qo‘llanadi.

Ikkinchidan, nutqiy aktlar internet diskursining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Iltimos, minnatdorlik, maqtov, tanqid, taklif va rozilik kabi kommunikativ harakatlar til birliklarining kontekstual ma'nosi orqali amalga oshadi.

Uchinchidan, ingliz va turk tillarida xushmuomalalikni ifodalash vositalari o'zaro farqlanadi. Ingliz tilida modal fe'llar va yumshatuvchi birliklar muhim ahamiyatga ega bo'lsa, turk tilida murojaat shakllari, hurmat ifodalari va grammatik vositalar ham faol ishtirok etadi. Shu bilan birga, har ikki tilda ham xushmuomalalik vaziyat, ijtimoiy masofa va kommunikativ maqsadga bog'liq.

To'rtinchidan, emojilar, xeshteglar, grafik belgilar va yozuvning vizual shakli internet diskursining multimodal xususiyatini belgilaydi. Ushbu vositalar xabar mazmunini to'ldiradi, hissiy ta'sirni kuchaytiradi va foydalanuvchilar o'rtasidagi munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, internet diskursi tilning zamonaviy rivojlanish jarayonlarini aks ettiruvchi dinamik kommunikativ tizimdir. Ingliz va turk tillarini lingvopragmatik jihatdan qiyoslash nafaqat til birliklarining vazifalarini aniqlash, balki turli madaniyat vakillari o'rtasidagi raqamli muloqotning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun ham muhimdir. Kelgusida ushbu yo'nalishda ijtimoiy tarmoqlardagi real matnlar asosida korpus yaratish, pragmatik birliklarning qo'llanish chastotasini aniqlash va turli platformalardagi muloqot strategiyalarini qiyoslash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Herring, S. C. (2004). Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior. In S. A. Barab, R. Kling, & J. H. Gray (Eds.), Designing for Virtual Communities in the Service of Learning (pp. 338–376). Cambridge University Press.
2. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press.
3. Searle, J. R. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Crystal, D. (2006). Language and the Internet (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
6. Herring, S. C., Stein, D., & Virtanen, T. (Eds.). (2013). Pragmatics of Computer-Mediated Communication. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
7. Yardımcı, A. (2025). The Influence of Social Media on Linguistic Practices and Communication: A Discourse Analysis of Language Use and Word Formation in TikTok Contents. Dilbilim Dergisi – The Journal of Linguistics, 45, 1–11. https://doi.org/10.26650/jol.2025.1759021